

Tvorba biomasy a primární produkce v lesních ekosystémech

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a Státním rozpočtem ČR InoBio – CZ.1.07/2.2.00/28.0018

Osnova

- Biomasa
- Primární produkce
- Fotosyntéza respirace
- Radiacní bilance
- Tok energie
- GKZ
- Aplikace v lesnictví

Biomasa

Biomasa (fytomasa) – hmotnost sušiny organické hmoty vyprodukované rostlinami nebo živočichy v určitém časovém okamžiku na jednotce plochy (v rostlinné ekologii včetně opadu a odumřelých částí). U rostlin výsledek produkčních procesů (fotosyntézy, chemosyntézy) a degradacních procesů (dýchání, opadu odumřelých částí, spotřeby herbivory, exudace...).

U živočichů výsledek životních procesů. Jednotkou je hmotnost sušiny (kg) nebo uhlíku nebo množství vázané energie (J) na jednotku plochy nebo jedince. Biomasa celková, nadzemní (S), podzemní (R), poměr R/S, živá, odumřelá..

Biomasa - pokračování

Biomasa rostlin je označována jako fytomasa, biomasa dřevin jako dendromasa, mrtvé části - nekromasa.

Je vylišována biomasa jednotlivých funkčních složek ekosystému (rostlin, konzumentu apod.), pater (dřevin, kerového patra, bylinného patra atd.) či částí rostlinných tel (kmenu, větví, listů, kořenu apod.).

Biomasa a primární produkce Zeme

- Hodnota akumulace biomasy je v jednotlivých biomech zeme prumerne kolem $300 \text{ t} \cdot \text{ha}^{-1}$ ($60 - 600 \text{ t} \cdot \text{ha}^{-1}$).
- V lesnich ekosystémech se projevuje výrazný trend poklesu produkčních ukazatelů od rovníku k pólům.
- V tropických deštných lesích tak NPP dosahuje až hodnoty $35 \text{ t} \cdot \text{ha}^{-1} \cdot \text{rok}^{-1}$.
- V opadavých temperátních lesích se pohybuje NPP v rozmezí $6 - 25 \text{ t} \cdot \text{ha}^{-1} \cdot \text{rok}^{-1}$, s prumerem kolem $12 \text{ t} \cdot \text{ha}^{-1} \cdot \text{rok}^{-1}$.
- V boreálních lesích jsou hodnoty primární produkce $4 - 20 \text{ t} \cdot \text{ha}^{-1} \cdot \text{rok}^{-1}$.

Primární produkce

- Primární produkce – nadzemní i podzemní biomasa vytvorená za jednotku času
  - výsledkem asimilace CO_2 a rady dalších faktorů (respirace, vodní provoz, biotické vztahy)
- Hrubá (brutto) produkce GPP (gross primary production) – teoretická hodnota, zahrnuje aktuální biomasu i ztráty dýcháním (R), opadem, okusem, těžbou apod.
- Čistá (netto) produkce NPP (net primary production) – čistý přírůstek sušiny včetně ztrát po odečtení ztrát dýcháním autotrofu, $P_N = P_G - R$
- Čistá ekosystémová produkce NEP (net ecosystem production) – po odečtení ztrát dýcháním autotrofu a heterotrofní respirace (dekompozice organické hmoty, respirace konzumentů)
- Čistá ekosystémová výměna NEE (net ecosystem exchange) – součet hrubé produkce a respirace ekosystému

---

Základní podmínky primární produkce

- Sluneční energie, FAR
- CO₂
- Klimatické podmínky – teplota, srážky
- Minerální živiny (N, Mg...)
- LAI (index listové plochy)
- Efektivita fotosyntézy
- Stáří společenstva (sukcese)
- Herbivorie, mykorrhiza, disturbance

Kritické faktory omezující primární produkci

- nedostatek fotosynteticky aktivní radiace (FAR - jedná se o světelné spektrum vhodné pro fotosyntézu)
- vysoká koncentrace CO₂
- nedostatek vody (potenciální evapotranspirace vyšší než srážky - aridní klima)
- krátká délka fotosyntetického období
- nedostatek minerálních zdrojů

Fotosyntéza, tok energie

- Spouštěcím mechanismem toku energie v ekosystému je sluneční záření a jeho vazba autotrofními rostlinami v procesu fotosyntézy
- $6 \text{ CO}_2 + 6 \text{ H}_2\text{O} + \text{E} \rightarrow \text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6 + 6 \text{ O}_2$
- Organické látky vznikají z jednoduchých anorganických látek – vody a oxidu uhličitého
- CO₂ vstupuje difuzí prouduchy
- Význam karboxylacních enzymů
- Mení se světelná energie na chemickou energii
- Chemická energie se ukládá do vazeb organických látek
- Jednosměrný tok energie, postupná ztráta energie (dýchání, teplotní ztráty)

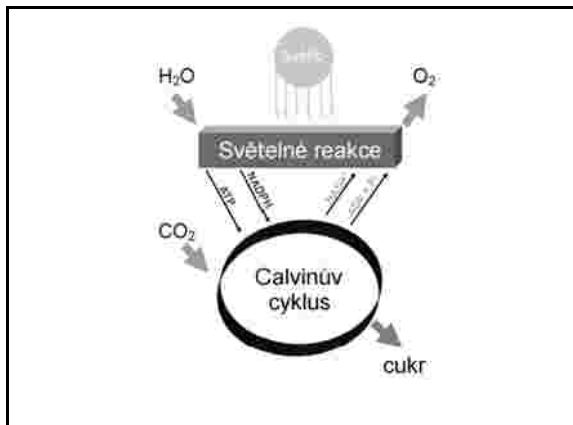

Na čem závisí fotosyntéza?

- světlo (záření, ozáření) – kvalita (400 – 700 nm);
- velikost listové plochy (LAI)
- koncentrace CO_2 – rostliny přizpůsobeny malé koncentraci (0,03%) velkou listovou plochou, zvýšení koncentrace (do 0,4%) $\Rightarrow$ zvýšení fotosyntézy
- teplota – Gaussova krivka, optimum 25 - 30°C, u C_4 -rostlin je vyšší
- voda – nutná pro fotolýzu, vliv na otevírání průduchu $\Rightarrow$ příjem CO_2

Další faktory ovlivňující fotosyntézu

- množství a kvalita chloroplastu
- množství chlorofylu (karotenoidu)- obsah chlorofylu (a+b) – 0,2-0,6 g.m² listové plochy, odpovídá 0,5-2,0 % sušiny listu
- množství a vodivost průduchu
- minerální živiny – ovlivňují vytváření morfologické a anatomické struktury rostliny a průběh fyziologických procesů, podílejí se na stavbě chloroplastu, kde jsou součástí jednotlivých struktur a složkou enzymů
- stáří – výrazný endogenní faktor

Sluneční záření („světlo“)

- Průměrná hustota ozáření během dne = solární konstanta - $1,38 \text{ kJ.m}^{-2} \text{ s}^{-1}$
- Vlnová délka = 280-3000nm (max. okolo 470nm)
- 51% dopadá na povrch Země
- Země pohlcuje 47% ze sluneční konstanty
- Ultrafialové záření (UV) 290-380 nm – 9% (pohlčeno ionosférou a ozonosférou)
- Viditelné záření (FAR) fotosynteticky aktivní záření 380-750 nm – 45%, schopnost fotosynteticky aktivních pigmentů – napr. chlorofyl pohlcovat a využívat v syntéze organických látek
- Infracervené záření (IR) – nad 750 nm (absorbováno vodními párami, CO₂ prachem) – 46%
- Reflektance (všechna spektra, závisí na postavení listu, zelené listy 10-20%)
- Absorpce (všechna spektra, včetně FAR)
- Velké ztráty sluneční energie ve formě tepla, fotosyntézou je využíváno 1-2% z celkové energie a z FAR je to 0,5-3% (často 0,1-0,3%).
- Transmise (10-40%, závisí na složení listových pigmentů, tloušťce listu..)
- Heliofity, heliosciofity, sciofity

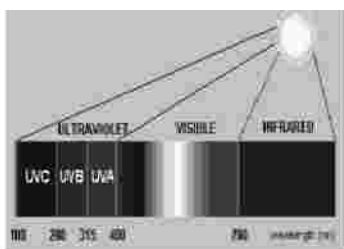

Spektrální složení světla

- UV (7%) – 290-380 nm
- FAR (47%) – 400-720 nm
- IR (46%) – nad 750 nm

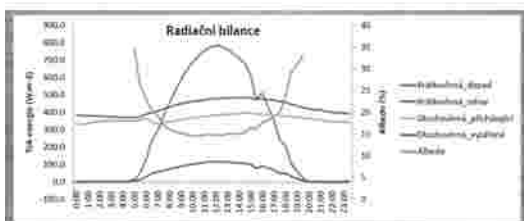

Radiční bilance

Mezi aktivním povrchem a atmosférou dochází kromě výměny krátkovlnné radiace též k výměně dlouhovlnné radiace. Množství dlouhovlnné radiace vyzařované atmosférou a povrchem se mění se čtvrtou mocninou teploty atmosféry a povrchu? Stefan - Boltzmanův zákon.
 Zjevné teplo je ta část z dopadající energie, která je zodpovědná za ohřev prostředí.
 Latentní teplo výparu – skládá se ze dvou složek, z evapotranspirace a skupenského tepla výparu vody (ca 2,5 kJ.g⁻¹). Při přeměně vody dochází ke spotřebě energie, která se uvolní při kondenzaci, to znamená, že při výparu se prostředí ochlazuje (vliv lesa).
 Poměr mezi zjevným a latentním teplem nazýváme Bowenův poměr (β). Tento poměr nabývá na významu při řešení otázky vlivu tepla na živé systémy.

Skleníkový efekt

- Oteplování zemské atmosféry vlivem rostoucího množství CO_2 a jiných skleníkových plynů v atmosféře.
- Část dlouhovlnného vyzařování zeme prochází atmosférou, částecne je pohlcováno a odráženo na molekulách skleníkových plynů a oblačnosti zpět do atmosféry v podobě tepelného (infracerveného) záření. Uvolňuje se teplo a dochází k ohřívání především zemského povrchu a atmosférického vzduchu (troposféry).
- Přírodní skleníkový efekt je dejem prospěšným, avšak skleníkový efekt, jak jej známe v dnešní době nepříznive ovlivňuje přírodní cirkulační deje a oteplování atmosféry.
- Důsledkem jsou změny produkčních procesu, výskyt a roširování expanzivních druhů, změna přírodní vegetační pásmitosti, narušení ekosystému

---

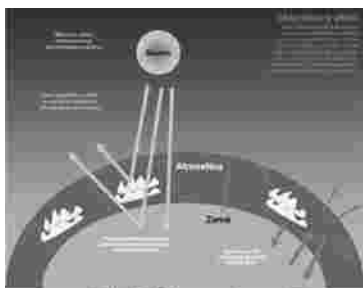

Princip skleníkového efektu. Zdroj: Le Treut a kol. 2007. (prevzato Marek et al. 2011)

Oxid uhlicitý

- CO_2 jako aktivátor a substrát fotosyntézy, vliv na fotorespiraci, dýchání a vodivost pruduchu

Dva kroky:

1. CO_2 - aktivátor enzymu RUBISCO Calvinova cyklu (karboxylace). Navázání na molekulu inaktivního enzymu a kationtu Mg, za vzniku aktivovaného komplexu
2. CO_2 - substrát karboxylace - enzymatická reakce s primárním akceptorem RuBP (ribulóza-1,5-bifosfát)
3. Formování primárních produktu CC-triázafosfátu

Rozdílná reakce fotosyntézy (fotosyntetická aklimace - aklimacní deprese f.) na zvýšený vliv CO_2 . Vliv druhu, minerální výživy, délky působení...

CO₂

- Koncentrace CO₂ - cca 370 ppm mmol/mol vzduchu (vzrůstající tendence 1ppm/rok) – spalování fosilních paliv, skleníkový plyn, zvyšování teploty v důsledku pohlcování dlouhovlnného vyzařování Země, globální oteplování
- Produkt pudního dýchání
- Produkt dýchání makroorganismu (1/3 CO₂ využitelného ve fotosyntéze)
- Rozpuštěn ve vodě, součást biomasy, sedimenty, uvolnen zpět do ovzduší

Evapotranspirace

Evapotranspirace je souhrnný výpar z rostlin (transpirace) a z ostatních povrchu (evaporace). Význam spočívá v aktivní schopnosti rostlin aktivně ovlivňovat množství odparené vody a tím ovlivňovat své okolí. Transpirace probíhá prostřednictvím proudu, kterých je na listech rostlin 100 až několik set na mm čtvereční. Každý proudek je zvlášť regulován, z tohoto pohledu funguje vegetace jako velmi účinné klimatizační zařízení, reagující na jakoukoli změnu okolního prostředí.

Fotosyntéza - C₃-rostliny

- sekundární procesy realizují Calvinovým cyklem
- většina známých rostlin a ras (řepa, slunečnice, obiloviny) – většina rostlin na zemi
- rostliny mírného pásu
- menší přírůstek biomasy – téměř polovinu produktu fotosyntézy prodýchají
- akceptorem CO₂ je ribulóza -1,5-bifosfát
- prvním stabilním meziproduktem asimilace je triuhlíkatý 3-fosfoglycerát ⇒ C₃-rostliny

---

Fotosyntéza C₄-rostliny

- hlavně rostliny tropu a subtropu (kukurice, ananas, agáve, cukrová trtina, proso) – asi jen 18 %
- vyšší nároky na příjem CO₂, potřebují hodně slunečního záření, jiná stavba listu
- prvním akceptorem CO₂ je fosfoenolpyruvát
- prvotními produkty jsou maláty, asparáty a oxalacetáty
- teprve CO₂ z prvotních produktů přenášen na ribulóza - 1,5-bifosfát, pak stejně jako u Calvinova cyklu
- dvojitě prostorově oddělená karboxylace (2 typy chloroplastu)
- větší přírůstek biomasy, protože mají nižší fotorespiraci

Fotosyntéza CAM-rostliny

- sukulentní rostliny (pouštní, tučnolisté)
- musí šetřit vodou ⇒ prouduchy otevírají v noci ⇒ přijímají CO₂ a fixují ho do malátu
- malát skladují ve vakuolách
- ve dne z malátu uvolňují CO₂ ⇒ vstupuje do Calvinova cyklu
- dvojitě časově oddělená karboxylace

Respirace

- Dýchání živých organismů
- Respirace (aerobní)
- $C_6H_{12}O_6 + 6 O_2 \rightarrow 6 CO_2 + 6 H_2O + E$
- Respirace (anaerobní)
- $C_6H_{12}O_6 \rightarrow 2 C_2H_5OH + CO_2 + E$
- Kompenzační bod fotosyntézy (CO₂ fotosyntézy=CO₂ respirace)

Fotorespirace

- Významný obranný mechanismus spočívající v oxygenázové aktivitě enzymu Rubisco (ochrana před fotoinhibičním poškozením)

LAI - listová pokrývnost

- Vyjadruje plochu asimilacních orgánů nad určitou plochou porostu.
- Je označována LAI (leaf area index - index listové plochy, listová pokrývnost)
- $LAI = \frac{\text{plocha listu}}{\text{plocha povrchu pudy}}$
- Velicinu je možné stanovit pro jednotlivé vrstvy, patra a etáže ekosystému
- Stinné a slunné listoví

LAI v lesních porostech

- ekosystém lužního lesa - 4,6 pro stromové patro, 2,6 pro patro keřové a ještě 3,0 pro patro bylinné
- stredoevropské bukové lesy - 6,6
- tropický deštný les - 11,4
- stepní společenstva - 3,5 – 4,0
- lucní porosty - 3 - 6
- smrková mlazina - až 14

LAI a produktivita

- Korelace LAI a produktivita vegetace – jen do určitého bodu
- optimální LAI pro produkci – bylinná společenstva 4–6, travinná společenstva 8–10
- měření LAI rostlin – stanovení planimetrem, gravimetricky, skenerem
- měření LAI porostu pomocí dálkového průzkumu Země, poměr near infra-red/red záření (0.7–1.1 μm /0.6–0.7 μm)

Význam fotosyntézy

- udržuje život na Zemi
  - přeměna světelné energie na chemickou
  - produkce organických látek
  - produkce kyslíku
  - udržuje koncentraci CO_2 v atmosféře
- existuje více než 2 miliardy let (sinice)
- vytvořila energetické suroviny

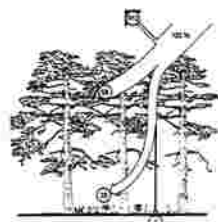
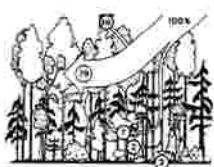

Distribuce světla v lesním ekosystému

Attenuation of radiation in various stands of plants. Top left: A broad leaf species mixed forest (Klasičková 1967); top right: a thin pine forest (Cervinka 1977); below left: a meadow (Hříbřík 1959) and below right: a meadow field (Hříbřík et al. 1964). If canopy reflection: Mass of the radiation penetrating below, the higher stands is absorbed and scattered in the upper third, whereas in stands with narrow, erect leaves the radiation is more evenly distributed.

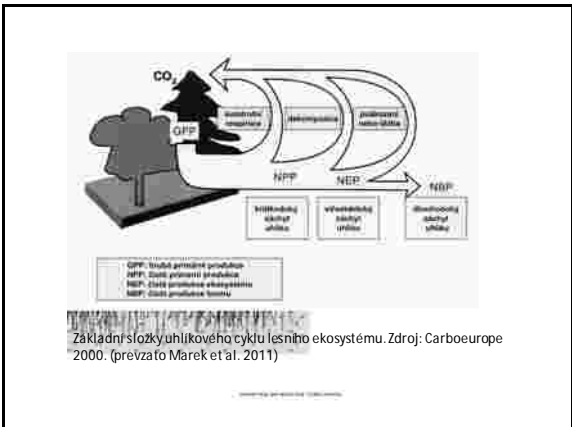

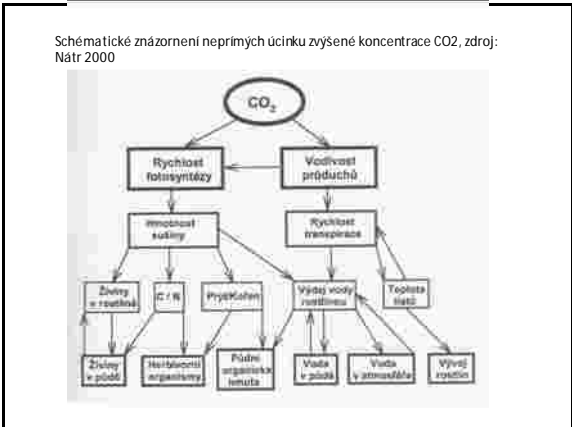

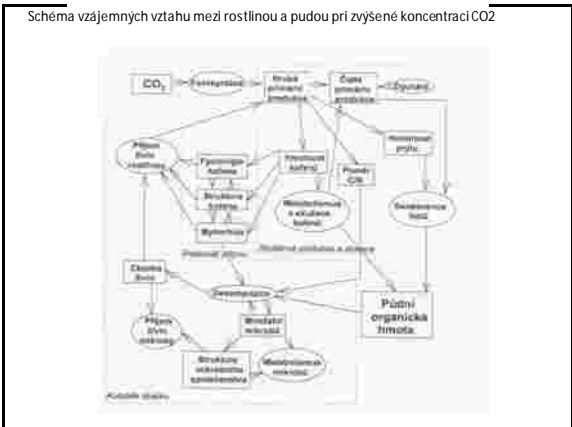

Merení toku energie a látek

- Primé merení pomocí techniky vířivé kovariance (EC, z angl. Eddy Covariance).
- Metoda EC využívá rychlé a kontinuálně měřící analyzátořy plynu (okamžitě koncentrace sledovaných látek v ovzduší) a pohyb vzduchu je zjišťován ultrazvukovým anemometrem, který je schopen zaznamenat proudění vzduchu v horizontálním i vertikálním směru.
- V podstatě se jedná o souběžné měření rychlosti a směru jednotlivých vířů vzduchu, stanovení její vertikální složky a s ní spojenými přenosy látek, a to vše s frekvencí 21 měření za sekundu.
- Výsledná průměrná výměna plynu mezi ekosystémem a atmosférou je potom kalkulována statistickou kovarianční metodou pro půlhodinové periody. V případě CO₂ se jedná o čistou ekosystémovou výměnu uhlíku (NEE), v případě vodních par o evapotranspiraci ekosystému.

Výměna CO₂ a energie mezi ekosystémem a atmosférou

Princip použití eddy-kovarianční techniky pro stanovení toku energie (zjevné a latentní teplo) a látek (CO₂, a vodní pára) mezi suchozemským ekosystémem a přízemní vrstvou atmosféry. Upraveno dle Burba a Anderson 2005. (převzato Marek et al. 2011)

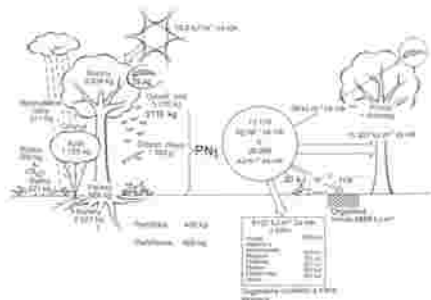

Cistá primární produktivita a její využití (prírůst, sekundární produktivita)

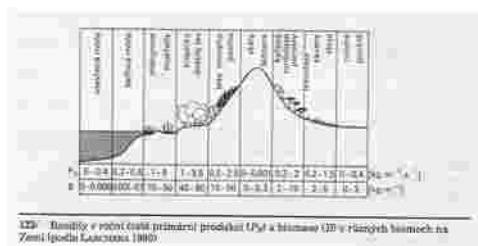

Primární produkce a biomasa biomu na Zemi

Biomasa a primární produkce Zeme

Biom	Plocha mil.km ²	PN t.ha ⁻¹ .rok ⁻¹	Biomasa t.ha ⁻¹
Tropický deštný les	10,0	23,0	420,0
Tropický monzunový les	4,5	16,0	250,0
Mangrove	0,3	10,0	300,0
Temperátní stálezelený les	3,0	15,0	300,0
Temperátní opadavý les	3,0	13,0	280,0
Boreální les	9,0	8,0	230,0
Lesní plantáže	1,5	17,5	200,0
Jiná dřevinná společenstva	2,0	15,0	180,0
Chaparral a macchie	2,5	8,0	70,0
Savany	22,5	17,5	65,0
Temp. travinná spol.	12,5	7,8	16,0

Biom	Plocha mil. km ²	PNt.ha ⁻¹ .rok ⁻¹	Biomasa t.ha ⁻¹
Tundra a alpské hole	9,5	2,2	13,7
Kerové poušče a polopoušče	21,0	1,4	7,9
Poušče	9,0	0,1	0,9
Ledovce	15,5	0,0	0,0
Jezera a reky	2,0	4,0	0,2
Mokřady			
temperátní	0,5	25,0	75,0
tropické	1,5	40,0	150,0
Rašelinišče	1,5	10,0	50,0
Agroekosystémy	16,0	9,4	4,1
Urbanizované plochy	2,0	5,0	40,0

Doporučená literatura

- J. Slavíková – Ekologie rostlin, SPN Praha, 1986
D. Dykyjová a kol. – Metodystudia ekosystému, Academia Praha, 1989
J. Kuřihavý a kol. – Ekologie lesa I, II, MZLU Brno 2003, 2006
I. Michal – Ekologická stabilita, MŽP Praha 1992
L. Nátr – Koncentrace CO₂ a rostliny, ISV, Praha 2000
L. Nátr – Fotosyntetická produkce a výživa lidstva, ISV, Praha 2002
M.V.Marek a kol. Uhlík v ekosystémech České republiky v menším se klimatu
P. Duvigneaud, Ekologická syntéza, Academia. Praha. 1988. 320 s
M. Begon, J.L. Harper, C.R. Townsend, Ekologie. Jedinci, populace a společenstva Universita Palackého Olomouc. 1997. 950 s.

Otázky

- Význam rostlinné složky ekosystému
- Biomasa, primární produkce, definice, význam, měření, jednotky, příklady
- Základní podmínky tvorby biomasy
- Energetický cyklus v lesních ekosystémech
- GKZ
